

УДК 35.088.6

А. О. ДЄГТЯР, Я. В. КАЛЕНДЖАН

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЯМИ В СИСТЕМІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Проаналізовано сутність понять теорії інноваційної педагогіки, надано їхнє тлумачення, розкрито особливості управління інноваціями практичного і теоретичного рівнів у сучасній системі вищих навчальних закладів.

Ключові слова: новація, інновація, педагогічна інновація, управління інноваціями, освітня інновація, інноваційне навчання, інноваційна освітня діяльність, інноваційні процеси в освіті, інноваційна освітня технологія.

Essence of concepts of theory of innovative pedagogics is analysed in the article, their interpretation is exposed, features of innovation of practical and theoretical levels in the modern system of higher swift establishments.

Key words: novation, innovation, innovative studying, management of innovations, innovative educational activity, educational processes, innovative educational technology.

Інноваційність сучасної освіти, як і суспільства в цілому, зумовлена об'єктивними причинами еволюційного розвитку соціуму. Як зазначає В. Слободчиков, з 1960-х рр. феномен “інноваційність” став ключовим у характеристиці постіндустріальної формації – її становлення й розвитку [16]. Тобто загально визнаним стало положення про те, що введення новацій в економічний обіг (з наступною комерціалізацією їх) посилює економічні основи всіх форм виробництва, а також різко підвищує рівень та якість життя людей.

Окрім цього, однією з найвагоміших характеристик та ознак сучасного суспільства є глобальні зміни суспільного буття, способу життя та колективної свідомості: утворення, що намагаються зберігати традиційність, незмінність змісту, структури і форм, нездатні адаптуватися до нових умов, неминуче втрачають актуальність та значущість; водночас, суспільної ваги набувають ті духовно-інтелектуальні, соціальні та економічні явища і процеси, які відзначаються гнучкістю, мобільністю, спроможністю до змін, відкритістю та готовністю до нового.

Методологічні аспекти створення сучасних інноваційних систем управління вищими навчальними закладами докладно розглядали вітчизняні та зарубіжні дослідники: В. Андрущенко, Л. Беззубко, В. Бобров, В. Дзоз, Д. Дзвінчук, О. Жабенко, О. Зайченко, І. Козубняк, В. Кремень, В. Луговий, В. Лунячек, В. Майборода, В. Огаренко та ін.

Мета статті полягає у визначенні особливостей використання понять “інновація” та “інноваційність” в освіті, а також підходів до управління інноваціями в системі вищих навчальних закладів в умовах сучасної економіки знань.

У сучасних умовах економіки знань мають місце процеси осмислення нагромадженого людством досвіду, на цій основі – формування нових підходів до

сенсу буття, самого способу життя як творчої самореалізації кожної особистості, творчого розвитку та існування суспільства в цілому, в якому інноваційність є однією з найважливіших ознак будь-якої діяльності, утворення, явища тощо.

Тому цілком закономірним є прийняття відповідних нормативних актів на рівні держав. Наприклад, прийнято закони України “Про інноваційну діяльність” [6] та “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” [7], в яких визначено механізми впровадження інноваційної діяльності в суспільстві та які орієнтують його на інноваційний розвиток, а саме: створення необхідних (правових, економічних та організаційних) умов для оновлення, подальшого розвитку і використання науково-технічного потенціалу країни, відродження духовності, інтелекту держави, формування інноваційної культури нації тощо.

Сучасній системі вищих навчальних закладів протягом тривалого періоду було притаманне педагогічне новаторство як провідний і визначальний критерій життєздатності системи вищої освіти. Останнім часом використовується термін “інноваційність”.

У загальновизнаному тлумаченні “інновація” означає “нововведення, інновація освіти” [3]. У сучасній педагогічній науці існують такі трактування понять “інновація”, “інновація в навчанні”:

– “інновація – оновлення, зміни, впровадження нового/новизни” (Л. Вікторова) [4, с. 6];

– “процес створення, розповсюдження, засвоєння і використання нововведень” (З. Абасов) [1, с. 57];

– “інновація – кінцевий результат творчої діяльності у вигляді нової чи вдосконаленої продукції, нового чи вдосконаленого технологічного процесу” (В. Слободчиков) [16, с. 5];

– “процеси введення та освоєння педагогічних нововведень” (В. Сафіулін) [15, с. 56];

– “вперше створені, удосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності” [11];

– “реалізоване нововведення, яке постійно вдосконалюється у процесі впровадження. У широкому розумінні “інновація” – це синонім успішного розвитку певної сфери діяльності на базі різноманітних нововведень” (О. Остапчук) [10, с. 3];

– “комплексний процес створення, розповсюдження й використання нового практичного засобу для формування у того, хто навчається, інноваційного мислення та інноваційної культури” (В. Самохін, В. Черноліс) [13, с. 8];

– “кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у вигляді нового змісту, форми організації навчально-виховного процесу або вдосконаленого технічного засобу навчання, який використовується у практичній діяльності, а також у новому підході до соціальних послуг у вищій освіті. Головна ознака інновації: позитивні соціальні та (або) економічні зміни, які виникають у роботі освітніх установ у результаті спеціально організованої інноваційної діяльності. По суті, йдеться про впровадження нововведення у практику та визначення його соціально-економічного ефекту” (В. Полонський) [12, с. 9–10];

– “новизна, що істотно змінює результати освітнього процесу, створюючи

при цьому вдосконалені чи нові:

- освітні, дидактичні, виховні системи;
- зміст освіти;
- освітні педагогічні технології;
- методи, форми, засоби розвитку особистості, організацію навчання і виховання;
- технології управління вищими навчальними закладами, системою”

(Л. Даниленко) [5, с. 70].

Як бачимо, одні з визначень цього поняття є досить загальними, такими, що не вказують на суттєві ознаки, які вирізняють інновації серед інших явищ і процесів, притаманних сучасній системі вищої освіти; інші привертають увагу намаганням їхніх авторів визначити сутнісні якості, властиві саме інноваціям у педагогічному середовищі [5; 17].

Варто звернути увагу на поняття “інноваційне навчання” та його зміст у праці О. Козлової, на думку якої це є новий тип організації навчально-виховного процесу, що “орієнтується на створення готовності особистості до швидко зростаючих змін у суспільстві, готовності до невизначеного майбутнього за рахунок розвитку здібностей до творчості, до різноманітних форм мислення. А також до здатності до співпраці з іншими людьми” [9, с. 240].

Характерними рисами інноваційного навчання автор розробки вважає передбачення та співучасть. Зміст першого з використаних термінів – передбачення – трактується як “здатність до розуміння нових, незвичайних ситуацій, прогнозування майбутніх подій, оцінки наслідків прийнятих рішень і, більше того, навіть до створення можливого і бажаного майбутнього”, друге – співучасть – означає “соціальну активність, участь особистості у найважливіших видах діяльності, її особистий вплив на прийняття локальних та глобальних рішень, здатність бути ініціативним. Інноваційне навчання передбачає готовність до дії в нових умовах, дослідження того, що може трапитися, або необхідне”.

Щодо змісту наведеного визначення зауважимо, що завдання формування й розвитку інтелектуальної, професійно компетентної особистості, здатної до творчості, такої, яка має вміння і навички певної діяльності, сформульовано в меті вищих навчальних закладів [8], зокрема в меті вивчення базових навчальних дисциплін. Тому твердження, що основна ідея (тобто мета) інноваційного навчання – формування готовності особистості до діяльності в нових умовах, вважаємо невиправданим, оскільки мета інновацій в освіті полягає в якісних змінах потенціалу освітніх систем та у підвищенні ефективності його використання [16].

Отже, можемо дійти висновку, що в педагогіці інновацію варто розглядати як реалізоване нововведення в освіті – у змісті, методах, прийомах і формах навчальної діяльності та виховання особистості (методиках, технологіях), у змісті та формах організації управління освітньою системою, а також в організаційній структурі закладів вищої освіти, у засобах навчання і виховання та в підходах до соціальних послуг в освіті, що суттєво підвищує якість, ефективність та результативність навчально-виховного процесу в вищих навчальних закладах.

Наступним поняттям, співвідносним з інноваціями в освітньому середовищі, є “інноваційна діяльність” (або “інноваційна освітня діяльність”), яка трактується в такий спосіб:

– “розробка, розповсюдження та застосування освітніх інновацій” [4];

– “діяльність, яка приводить до суттєвих змін, порівняно з існуючою традицією”; “діяльність, спрямована на вирішення комплексної проблеми, яка виникла як наслідок зіткнення усталених та нових форм практики або у зв’язку з невідповідністю традиційних норм новим соціальним запитам” (В. Слободчиков) [16, с. 6–7];

– “діяльність, яка виявляється у внесенні в освітню практику нових ідей, методик, технологій, відмові від навчальних штампів, служить оновленню змісту сучасної освіти, створює нові педагогічні технології, пропонує нові можливості для творчості вчителя” (В. Сафіулін) [14, с. 55];

– “процес продуктивної творчої діяльності людей” (Н. Лапін та ін.) [1, с. 59].

У педагогічній науці має місце також використання й іншого терміна – “інноваційний процес”, зміст якого В. Полонський трактує так: “Мотивований, цілеспрямований і усвідомлений процес зі створення, освоєння, використання і розповсюдження сучасних (або осучаснених) ідей (теорій, методик, технологій тощо), актуальних та адаптованих до даних умов і таких, що відповідають певним критеріям” [12, с. 12].

В. Сластьонін розкриває сутність поняття “інноваційні процеси” на основі визначення їхнього значення в системі освіти. Так, на думку науковця, зазначені явища сприяють:

- перебудові цільових настанов і ціннісних орієнтацій педагогічної діяльності;
- формуванню та розвитку “Я”-образу;
- створенню умов для становлення особистості, реалізації її права на індивідуальний творчий внесок, особистісну ініціативу, свободу саморозвитку;
- побудові нового типу стосунків і спілкування між педагогами та учнями, які не характеризуються примусовістю, підкореністю, в основі яких – стосунки взаємодії, взаєморегуляції, взаємодопомоги рівних;
- становленню співтворчості вчителя й учня;
- формуванню в школярів усвідомленого ставлення до способів організації навчальної діяльності тощо [15].

Окрім розглянутих, у теорії педагогічних інновацій широко вживаним є поняття “інноваційна система”, яка розглядається як “педагогічна система, результатом функціонування якої є новітні ідеї та оригінальний досвід” [10, с. 5]; як “динамічна, стійка в умовах швидкоплинних змін креативна система, що здатна до самовідновлення у просторі соціуму”. На думку О. Остапчук, особливості інноваційних педагогічних систем краще зрозуміти, порівнюючи їх із консервативними: перші з названих базуються на феномені креативності, другі є авторитарними за своїм характером. “Консервативні системи працюють переважно із зовнішнім світом, а свій внутрішній використовують як сховище усталених умов, етапів, структур. Інноваційні ж структури здатні змінювати свій внутрішній світ. Отже, простір їхніх дій – широкий. Там, де консервативна система ламається, інноваційна – може просто прогнутися”. Як вважає цей автор, варто, радше, говорити про існування в сучасності освітніх систем як “інноваційних систем змінного типу, тобто систем, що виявляють то авторитарні, то креативні якості”.

Д. Алфімов вважає, що “основною характеристикою інноваційної освітньої системи є її прагнення до реалізації завдань з навчання і виховання особистості, яка

потрібна сучасній соціально-економічній системі. Саме це корегує мету освіти й виховання, зміст її реалізації, зміну цінностей, технологічне забезпечення навчально-виховного процесу” [2, с. 159].

Ще одним поняттям, що використовується в теорії інноваційної педагогічної діяльності, є “інноваційна освітня технологія” – “сукупність форм, методів і засобів навчання, виховання та управління, об’єднаних єдиною метою; добір операційних дій педагога з учнями, у результаті яких суттєво покращується мотивація учнів до навчального процесу”. Зміст останнього визначення дозволяє зауважити, що у трактуванні сутності “інновація в освіті” Л. Даниленко зазначає, що це є “новизна, що істотно змінює результати освітнього процесу” [5, с. 70]. Тобто мета освітньої інновації – покращення навчально-виховного процесу. А в тлумаченні поняття “інноваційна освітня технологія” автором як результат її впровадження визначене покращення мотивації учнів до навчання. Наявна певна неузгодженість у змісті визначень взаємопов’язаних понять в одного з авторів теорії інноваційної педагогіки.

Виходячи зі змісту понять “інновація в освіті”, “інновація в навчанні”, інноваційну освітню технологію розглядаємо як сукупність взаємопов’язаних елементів – змісту, методів, прийомів і форм навчальної діяльності, її організації, – що характеризується новизною; результатом її впровадження є суттєве підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Узагальнюючи сказане вище, варто зазначити таке:

– у сучасній системі вищих навчальних закладів мають місце інновації як практичного, так і теоретичного рівнів; вони є показником її активного розвитку та адаптації до нових соціально-економічних умов, намаганням відповідати потребам і запитам суспільства, тобто і надалі ефективно реалізувати функції освіти;

– кожен інноваційний процес пов’язано з творчістю особистості викладача, управління системою освіти, науковця чи то професорсько-викладацького складу; мета такої діяльності – підвищення ефективності та якості навчання й виховання, а одним із важливих завдань є формування та розвиток інтелектуальної, творчої, компетентної особистості;

– у теорії державного управління наявні певні розбіжності у тлумаченні одних і тих же понять різними її авторами, що, на нашу думку, пояснюється, насамперед, відносно незначним “віком” науки “державне управління” та тим, що ця галузь науки перебуває у процесі становлення, а отже, її категоріально-понятійний апарат (тобто методологічні основи) ще цілком не сформовано, що властиво будь-якій іншій науці на окресленому етапі;

– управління інноваційними процесами в українській освіті здійснюється шляхом створення умов для їхніх формування, існування та розвитку, доведення результатів цих інноваційних процесів до широкого загалу, приведення у відповідність до міжнародних стандартів нормативно-правової бази для застосування освітніх інновацій.

Для того щоб ці умови були достатніми (у разі їхньої відсутності інноваційні процеси реалізуються в деформованому вигляді або не реалізуються взагалі), замало формального виконання всіх пунктів впровадження нововведень, необхідно створити таку систему державного управління освітою, яка дозволить безпосередньо впливати на кінцевий результат.

Література:

1. *Абасов З. А.* Понятийно-терминологический аппарат инновационной педагогической деятельности / З. А. Абасов // *Философия образования. – 2006. – № 1 (15). – С. 56–62.*
2. *Алфімов Д. В.* Інноваційна освітня система: шляхи відродження / Д. В. Алфімов // *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. пр. / [ред. кол. : Л. Даниленко та ін.]. – К. : Логос, 2000. – С. 158–160.*
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.
4. *Викторова Л. В.* Инновационные процессы в образовании / Л. В. Викторова // *Инновации в образовании. – 2002. – № 2. – С. 6.*
5. *Даниленко Л. І.* Управління процесом здійснення інноваційної діяльності в системі загальної середньої освіти / Л. І. Даниленко // *Післядипломна освіта в Україні. – 2003. – № 3. – С. 70–74.*
6. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 лип. 2002 р. – Режим доступу : www.gdo.kiev.ua
7. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 16 січ. 2003 р. – Режим доступу : www.gdo.kiev.ua
8. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2000. – № 2. – С. 3–22.
9. *Козлова О. І.* Основні стратегії педагогічного впливу при традиційному та інноваційному підходах до навчання / О. І. Козлова // *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : зб. наук. пр. / [ред. кол. : Л. І. Даниленко та ін.]. – К. : Логос, 2000. – С. 239–245.*
10. *Остапчук О.* Методологія інноваційних процесів – крок до розуміння сутності / О. Остапчук // *Рідна школа. – 2004. – Листоп. – С. 3–6.*
11. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності : наказ МОН України № 522 від 7 листоп. 2000 р.
12. *Полонский В. М.* Инновации в образовании (методологический анализ) / В. М. Полонский // *Инновации в образовании. – 2007. – № 2. – С. 4–13; 2007. – № 3. – С. 4–12.*
13. *Самохин В. Ф.* Педагогические инновации в системе профессионального образования: цели и сущность / В. Ф. Самохин, В. П. Чернолес // *Инновации в образовании. – 2006. – № 6. – С. 4–9.*
14. *Сафіюлін В. І.* Інноваційний пошук нових технологій навчання В. І. Сафіюлін // *Інноваційні пошуки в сучасній освіті / за ред. Л. І. Даниленко, В. Ф. Паламарчук. – К. : Логос, 2009. – С. 53–64.*
15. *Сластенин В. А.* Учитель в инновационных образовательных процессах / В. А. Сластенин // *Известия Рос. акад. образования. – 2000. – № 3. – С. 73–79.*
16. *Слободчиков В. И.* Проблемы становления и развития инновационного образования / В. И. Слободчиков // *Инновации в образовании. – 2003. – № 2. – С. 4–18.*
17. *Шилов К. В.* Классификация инноваций / К. В. Шилов // *Инновации в образовании. – 2010. – № 3. – С. 52–58.*

Надійшла до редколегії 19.01.2011 р.